

Racionalizacija kazenskega postopka s poenostavitvijo procesnih oblik

Momčilo Grubač*

Kazenskemu pravosodju in kazenskemu postopku izrekajo danes ostre kritike, ki so včasih neupravičeno stroge, marsikdaj pa tudi popolnoma napačne in pavšalne,¹ zlasti ko gre za iskanje vzrokov za nezadovoljivo stanje in oblikovanje ukrepov, ki bi stanje popravilo. Priznati pa vendarle moramo, da je v teh kritikah precej pravih ocen, zlasti ko opozarjajo na posamezne slabosti sodobnega kazenskega pravosodja. V takih kritikah slišimo oceno, da kazensko pravosodje ni prilagojeno novi družbeni stvarnosti, tj., da ves čas zaostaja za sodobnimi premiki v družbi, ki se v zadnjih desetletjih zelo burno družbenoekonomsko spreminja. V novi družbeni stvarnosti, si s kazenskim postopkom, ki so ga ustvarjali v preteklem stoletju za kriminaliteto in potrebe takratnega časa in ki temelji v bistvu na davno ovrženih političnih idejah in organizaciji, danes ne moremo več zadovoljivo pomagati.² Kazensko pravosodje ne more več uresničiti pričakovanj sodobnega človeka in družbe in ne izpolniti nalog, ki so mu danes postavljene. Prav tako ne zagotavlja v zadostni meri, ustrezno in učinkovito, niti pravic občanov niti interesov družbe, še zlasti ne njenem ekonomskem razvoju.

Tradicionalni kazenski postopek se kaže v velikem številu primerov čedalje bolj kot neučinkovito, neracionalno in nadvse počasno sredstvo za boj proti današnji kriminaliteti. Ne ustreza niti obdolžencu, ki ima pravico do hitrega in racionalnega postopka,³ in ne družbeni skupnosti, ki potrebuje zanesljivejše in učinkovitejše

zatiranje prestopništva. Tak postopek preprečuje uresničevanje namena kazni in ovira izpolnitev temeljne funkcije kazenskega prava. Sodba, na katero je treba dolgo čakati, je praviloma zgrešena sodba. Postopek je tako neučinkovit in počasen, da mnoge zadeve prej zastarajo kot utegnejo biti razsojene.⁴ Zaradi vsega tega so danes potrebne temeljite reforme procesnih ustanov in celotnega kazenskega postopka. Oblikovali naj bi smotrnejše, učinkovitejše in bolj humano sredstvo za uporabo materialnega kazenskega prava, ki bi hkrati ustrezalo sodobnim pojmovanjem po pravicah človeka in njegovem položaju v novi družbi, kot tudi družbeni potrebi po uspešnem zatiranju kriminalitete.⁵

Vzroki današnjega nezadovoljivega stanja na področju kazenskega pravosodja niso le v pomanjkljivostih kazenskega postopka, temveč v vsej družbeni stvarnosti, deloma pa tudi v kazenskem postopku, ki je del te stvarnosti. Težave, ki jih imamo s kazenskim postopkom, povzročajo predvsem zunanji vzroki, ki niso v neposredni zvezi s pravili in potekom postopka,⁶ temveč z drugimi področji prava (predvsem z materialnim kazenskim pravom, ki se uporablja v kazenskem postopku),⁷ ali pa so popolnoma zunaj prava, v drugih strukturah družbe, ki se

⁴ O pomenu hitrosti v postopku glej T. Vasiljević, Značaj brzine i uzorci sporosti krivičnog sudskog postupka, »Arhiv«, LIX/1941, str. 90 in dr.

⁵ Program VII. kongresa OZN za preprečevanje kriminalitete ima temo »Procesi in perspektive razvoja kazenskega pravosodja v sodobnem svetu«. Evropski seminar o tej temi je bil v Helsinkih od 31. maja do 3. junija 1984, njegova gradiva pa so bila objavljena v publikaciji »Effective, Rational and Humane Criminal Justice« (izdal »HEUNI«, Helsinki Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki 1984, No. 3), na katero se bomo ozrli na posameznih mestih v tej razpravi.

⁶ P. Kobe utemeljeno kritizira sklepanje, da so preveč poudarjena procesna jamstva eden poglavitnih vzrokov za počasnost postopka in premajhno učinkovitost kazenskega pravosodja (Garantije, str. 644 in 645).

⁷ Kazensko materialno pravo je lahko za uporabo lažje ali težje. Nenehno dodajanje novih inkriminacij, ne da bi izpuščali prejšnje, ki jih je čas pustil za seboj, je povečalo »povpraševanje« po uporabi kazenskega prava in zasulo sodišče z ogromno količino zadev. Zato moreta dekriminalizacija in vsako drugo zmanjšanje števila kaznivih primerov zaustaviti pretirano kopičenje sodnih zadev. Kljub temu, da je pri tem potrebna skrajna previdnost (gre za delikatno in radikalno potezo, s katero se kazenski delikt spreminja v upravni ali moralni delikt ali celo v dovoljeno ravnanje), se da na tem področju vendarle nekaj storiti. Priče smo prave

* Momčilo Grubač, doktor, profesor za kazensko pravo Pravne fakultete v Novem Sadu.

¹ P. Kobe, Garantije za zaščito integritetačnosti i trajanje krivičnog postupka, »Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo«, 4/1974, str. 647.

² V tem smislu T. Vasiljević, Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd 1981, str. 22; P. Kobe, Garantije, str. 646.

³ Evropska konvencija za varstvo človekovih pravic daje obdolžencu pravico, da se mu sodi »v razumnem roku« (čl. 6, tč. 1). Ta pravica je potrjena v Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah: »Vsak obtoženec ima pravico, da se mu sodi brez neopravičene zamude« (čl. 14, tč. 3/c). — V jugoslovanski sodni praksi smo imeli zahtevke za povrnitev škode zaradi pripora, ki je bi sicer utemeljen, vendar je zaradi prepočasnega postopka trajal dlje, kot je bilo potrebno. Nekaterim teh zahtevkov v postopku za povrnitev škode zaradi neutemeljenega odvzema prostosti so jugoslovanska sodišča ugodila (odločba VSJ, 44/63), odškodnina pa bi se lahko zahtevala tudi neposredno po 199. členu ustave SFRJ.

ji ni posrečilo rešiti nekaterih velikih vprašanj svojega razvoja, kar povzroča težave tudi družbenemu življenju in delovanju pravosodja.⁸ Drugi vzroki so **notranji**, v samem pravosodju. Nekateri od njih so organizacijske narave (opremljenost pravosodnih služb, kvalificiranost kadra, razmestitev osebja, število in razporeditev organov, kadrovska politika, strokovno izpopolnjevanje kadrov, sistem nagrajevanja, razdelitev sodnih pristojnosti, sodelovanje občanov v izvrševanju pravosodja, številčna sestava sodišča in dr.),⁹ drugi pa se tičejo ureditve postopkov, v katerih se izvršuje pravosodje. Ni dvoma, da se ti vzroki prežemajo in s svojim skupnim delovanjem povečujejo neučinkovitost.

Na tem mestu se bomo ustavili samo pri enem od teh vprašanj: pri vzrokih za počasnost in neučinkovitost kazenskega pravosodja, ki tičijo v samem kazenskem postopku. Toda tudi v to skupino vzrokov spadajo številni in raznovrstni činitelji, marsikdaj zelo drobni, včasih popolnoma procesno-tehnične narave, pa tudi ukrepi, s katerimi naj bi popravili stanje na tem področju, so številni in raznovrstni.¹⁰ Pri vseh se tukaj ne bomo zaustavljali in bomo naše nadaljnje obravnavanje omejili samo na vzroke, ki izvirajo iz zamotanosti kazenske procedure.

S stališča pravil samega kazenskega postopka je eden pglavitnih vzrokov za njegovo počasnost pretirana zamotanost, togost in uniformnost teh pravil. Kazenski postopek je postajal v svojem dolgem razvoju čedalje bolj zapleten in bogat z raznovrstnimi pravnimi jamstvi. Čedalje večjo zamotanost postopka so narekovala predvsem čedalje bolj zamotana kazniva dejanja in razvoj idej o položaju človeka v družbi. Ta za-

inflacije kazenskih določb v našem pravu in vse močnejšega prepričanja, da je sankcija najvažnejše represivno sredstvo. To je pripeljalo do pešanja splošne preventivne funkcije kazni in povečalo neučinkovitost pravosodja. Drugačna uporaba sankcij in selekcija inkriminacij, ki bi ocenila posamezne primere s stališča, ali je potrebno njihovo kaznovanje, bi vsekakor olajšala delo pravosodnim organom.

⁸ Npr. problemi nekontrolirane urbanizacije, nerešena vprašanja socialne varnosti, odtujenost in brezposelnost, mladinsko vprašanje in neuspeh pri preprečevanju mladoletniške delinkvence, pritisk mednarodne kriminalitete, upadanje odgovornosti, kriza morale in pod. Tu bi morali omeniti tudi mnoge druge faktorje, ki vplivajo na delovanje pravosodnega organizma: vprašanja odnosa javnosti do pravosodja, razmerja med politiko in pravosodjem, neodvisnosti sodišča in sodnikov, za katero se pogoji ustvarjajo pretežno zunaj pravosodja, in dr. Pravo in pravosodje sta absolutno neprimerni sred-

motana procedura, nujna za eno vrsto kaznivih dejanj, se je začela enako uporabljati tudi v mnogih primerih, ki zaradi svoje enostavnosti tega niso zahtevali. Tako je postal postopek s svojimi pravili popolnoma enak za ogromno število kaznivih dejanj, ki imajo med seboj zelo malo ali nič skupnega. Ta pravila so enaka skoraj za vse vrste kaznivih dejanj in za razne modelitete posamezne vrste kaznivih dejanj (za kazniva dejanja zoper življenje in telo, kot tudi za kazniva dejanja zoper gospodarstvo, zoper zasebno in družbeno premoženje, zoper varnost v prometu in temu podobno). Postopek je enak, ne glede na to, ali se sodi za uboj, hudo telesno poškodbo, ogrožanje prometa, izdajo poslovne tajnosti, povzročitev stečaja, zvodništvo, poverbo, goljufijo ali sklenitev škodljive pogodbe. Enak je tudi ne glede na zamotanost zadeve, o kateri se sodi. Alternativa temu zamotanemu kazenskemu postopku je danes samo t. i. skrajšani kazenski postopek, konstruiran z ozirom na določeno mero kazni, ki je abstraktno predpisana za kaznivo dejanje, ne pa tudi z ozirom na druge, marsikdaj pomembnejše lastnosti kaznivega dejanja in njegovega storilca.¹¹ In če upoštevamo, da so iz splošnega kazenskega postopka izločene mladoletniške zadeve, moramo skleniti, da je izbor postopka, ki bi bil prilagojen predmetu sojenja, danes precej zožen. Enak postopek za neenake primere je neracionalen, nekoristen in neučinkovit. Poglavitna pomanjkljivost tradicionalnega kazenskega postopka je, da nima več alternativ.

Tako stanje je vzbudilo zahteve po ustanovitvi večjega števila posebnih kazenskih postopkov, ki bi bili prilagojeni naravi kaznivega dejanja,

stvi za reševanje problemov, ki jih ti pojavi povzročajo. Rešitve so v ukrepih, ki stojijo na drugi strani, in velika napaka je iskati zdravila zanje v pravu in pravosodju ter njima pripisovati neuspehe v boju s temi pojavi. — Za to skupino faktorjev glej zlasti **P. Kobe**: Ustavnost in zakonitost ter organi pravosodja, »Pravnik« 1972, str. 119—126.

⁹ Ta vprašanja so pomembna tudi zato, ker niso samo tehnična, njihovo reševanje ni enostavno (**P. Kobe**, Ukrepi za pospešitev in večjo učinkovitost kazenskega postopka, »Pravnik« 7—9/1972, str. 250).

¹⁰ Za širok seznam teh vzrokov in ukrepov glej **T. Vasiljevič**, Sredstva za ubrzanje krivičnog postopka, »Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu« 1/1966, str. 131; **P. Kobe**, Ukrepi, str. 239 do 251.

¹¹ Zato se dogaja, da so v skrajšanem postopku pogosto zelo zapleteni primeri, z vidika dokazovanja in odločanja, v popolnem postopku pa povsem enostavni primeri.

za katero le-ta teče.¹² Kakor ni kazen vnaprej togo določena, temveč se prilagaja okoliščinam primera, tako mora biti tudi kazenski postopek prilagojen predmetu sojenja. V okvirih splošnega postopka, tudi današnjega skrajšanega postopka, bi se dalo oblikovati večje število različnih procesnih modelov, ki bi bili bolj prilagojeni predmetu svojega sojenja. Tako bi nastal primernejši, hitrejši in učinkovitejši postopek, saj bi tedaj ne le drugače uredili posamezne procesne ustanove, temveč tudi popolnoma drugače organizirali postopek, z vsemi njegovimi fazami in stopnjami, pa tudi radikalneje bi se odmaknili od posameznih procesnih načel.¹³

Predlogi te vrste so sestavljeni torej iz razvrščanja primerov storjenih kaznivih dejanj in njihovega usmerjanja v posebne procesne oblike, ki bi se razlikovale od splošnega in popolnega kazenskega postopka po stopnji svoje zapletenosti in številu jamstev za pravilno sojenje. Splošna procesna oblika, s katero imamo v mislih preiskavo, obtožbo, pripravo glavne obravnave in samo glavno obravnavo, bi ostala za najbolj zapletene primere, v katerih sta položaj obdolženca in ugotavljanja resnice najtežja zaradi narave kaznivega dejanja in okoliščin primera. Ta splošni model postopka pa bi spremljali razni drugi prožnejši in enostavnejši procesni modeli, primernejši za sojenje primerov, ki zaradi svoje narave niso delikatni in jih je mogoče uspešno končati tudi brez zapletene procedure. Če bi bilo ob vsem mogoče še preiti v splošni kazenski postopek, kadar bi se pokazalo, da je to opravičeno, se zdi, da od takih poenostavljenih postopkov ne bi moglo biti nobene škode.

Poleg tistega, kar na tem področju že imamo (skrajšani postopek), so za nadaljnjo poenostavitev kazenske procedure v nekaterih primerih

¹² Glej V. Grevi, II problema della lentezza dei procedimenti: cause, rimedi e prospettive di riforma, »La giustizia penale«, X/1981, str. 583; H. Luther, Rationality through Alternatives: Simplified Procedure and Diversion, »Effective«, str. 174. V sklepih kongresa Mednarodnega društva za kazensko pravo (Hamburg 1979) ima v zvezi s trajanjem postopka posebno mesto navodilo, »da je treba za primere različne teže ustanoviti diferencirane tipe kazenskega postopka.«

¹³ Kot npr. v jugoslovanskem postopku proti mladoletnikom, v katerem imamo sledove inkvizitornega postopka. Tak primer je tudi z italijanskim pretorskim postopkom zaradi združitve funkcije sodnika in tožilca v osebi pretorja, kar zagotavlja temu postopku kljub vsem pridržkom pravočasnost in učinkovitost.

zares velike možnosti.¹⁴ Trditi smemo, da tu še nismo dosegli zadovoljivih uspehov, ne pri nas ne po svetu, in da imajo organi kazenskega postopka danes na voljo le zelo majhno število procesnih modelov. Poenostavitev pa se da doseči na različne načine: s poenostavitvijo ali popolno izključitvijo predhodnega postopka, z uvedbo sodnika posameznika, z izključitvijo premoženjsko-pravnega zahtevka, z omejitvijo nekih temeljnih procesnih načel, z zoženjem pravice do pritožbe, s spremembo nekaterih procesnih ustanov, z drugačno organizacijo ali popolno opustitvijo glavne obravnave in temu podobno. Tu ne moremo podati popolnega pregleda vseh teh možnosti in se homo zato ustavili samo pri nekaterih najnovejših idejah.¹⁵

Poenostavitev kazenskega postopka pričakujemo v najnovejšem času tudi od ideje, po kateri bi bilo treba preprečiti, da bi prišle do glavne obravnave vse zadeve, o katerih se je postopek začel. V ta namen bi bilo potrebno ustanoviti procesni mehanizem, ki bi omogočil, da bi se sojenje definitivno končalo v eni od faz postopka pred glavno obravnavo,¹⁶ ker lahko domnevamo, da se bo sodišče zelo težko razbremenilo odvečnega in nepotrebne delo, če bodo vsi začeti postopki dosegli fazo glavne obravnave, ki je organizirana po modelu akuzatornega postopka.¹⁷ Lahko si mislimo, da se postopek s pripravo glavne obravnave, po tem ko dobi obtožnica pravno moč, v nekaterih primerih ne konča z napovedjo glavne obravnave, temveč z odločitvijo, s katero spozna sodišče obtoženca za krivega (in ga obsodi na denarno kazen, na zaporno kazen ali pa ga obsodi pogojno). Pooblastilo za tako odločitev bi morda lahko dali tudi preiskovalnemu sodniku, vendar pod pogojem, da mora ob odločanju obtožba že obstajati.¹⁸

¹⁴ Kritično tehtanje tujih izkušenj na tem področju bi bilo zelo koristno.

¹⁵ Za druge glej že citirani razpravi T. Vasiljeviča in P. Kobeta.

¹⁶ V. Grevi govori o potrebi, da se »razredčijo že začeti postopki« (La giustizia penale, stu. 596).

¹⁷ Danes se v nekaterih primerih ne konča v preiskavi niti tisto, kar bi se po zakonu moralo. Ker ne marajo prevzeti nase odgovornosti, pošiljajo javni tožilci in organi preiskave včasih primer na glavno obravnavo tudi takrat, ko je očitno, da ni podlage za pregon, v pričakovanju, da bo z oprostitilno sodbo odgovornost prevzel nase senat. Takšno zavračanje odgovornosti gre marsikdaj še naprej, s sodišča prve stopnje na pritožbeno sodišče. Tako so tekli neki nedavni postopki o političnih kaznivih dejanjih.

¹⁸ V tem je razlika z ameriško ustanovo *plea bargaining*, za katero je pogoj sporazum med to-

Tako anticipirano sodbo dejansko že imamo v preiskavi, vendar je lahko ta le oprostilna, ne more pa biti obsodilna. Sklep o ustavitvi preiskave, izdan po določbah 1., 2. in 4. točke prvega odstavka 171. člena ZKP ustreza v bistvu oprostilni sodbi.

Glavni namen kazenskega postopka je ugotavljanje resnice. Priznati je treba, da je najprimernejši čas za to veliko pred glavno obravnavo. Tisto, kar je ugotovila policija ali preiskovalni sodnik, ima marsikdaj večjo stvarno vrednost od tistega, kar je bilo pozneje ugotovljeno v sodni dvorani. Ta okoliščina narekuje večjo stopnjo sodelovanja med posameznimi pravosodnimi organi in opravičuje, da se čas meritorne odločitve pomakne na kar najzgodnejši možni trenutek postopka. Postopek se seveda na ta način ne bi smel skrajševati, če bi šlo to na račun kvalitete odločanja ali bi pomenilo pre zgodnje prejudiciranje v škodo obdolženca. Ne smemo pa pozabiti, da imamo v praksi množico primerov, v katerih so vsa za odločitev pomembna vprašanja jasna od samega začetka, ali se da doseči, da postanejo jasna med preiskavo. Nadaljnji postopek v takih primerih ne prinaša nič bistveno novega za odločitev. Celo nasprotno, nadaljnji postopek lahko zmanjša izgleda za dobro sojenje. Glavna obravnava je tedaj nepotrebna in pomeni golo formalnost, ki bi brez kakršnekoli škode lahko odpadla. V takih primerih se marsikdaj strne na rutinsko ponavljane procesnih dejanj, ki so bila opravljena že v preiskavi.

Ideja o opustitvi glavne obravnave ni niti nova in ne tuja jugoslovanskemu procesnemu pravu. Uresničena je že na določen način v t. i. skrajšanemu postopku za gospodarske prestopke. Sodnik posameznik lahko na predlog tožilva po izpolnitvi drugih pogojev izda sklep o gospodarskem prestopku tudi »brez glavne obravnave« (135. člen zakona o gospodarskih prestopkih). Odločbo izda v fazi pripravljanja glavne obravnave, privolitev obdolžencev se ne zahteva, vendar mora biti predstavnik obdolžene pravne osebe zaslišan in prav tako tudi odgo-

žilcem in obrambo v zvezi z obtožbo, ki je manj težka od ugotovljenega dejanskega stanja, če se dobi priznanje obdolženca, na podlagi katerega izreče sodišče sodbo. V Ameriki se približno 90 % postopkov, ki se končajo z obsodbo na kazen, dovrši pred glavno obravnavo zaradi mehanizma *plea of guilty*. Pri tem se poudarja, da je le tako mogel obstati model akuzatornega postopka za preostalih 10 % obsodb (V. Grevi, str. 600).

vorna oseba. Sodnik ima zagovor obdolžencev, kazensko ovadbo in njej priloženo dokumentacijo, morda tudi rezultate posameznih preiskovalnih dejanj, če so bila opravljena (popolne preiskave v tem postopku ni). Odločitev dvojno pogojuje teža primera: maksimum kazni, določene za gospodarski prestopok (v poštev prihajajo delikti iz pristojnosti sodnika posameznika, tj. delikti, pri katerih predpisana denarna kazen za pravno osebo ne presega 500 000 dinarjev), in maksimum kazni, ki se sme v takem postopku izreči (obdolženi pravni osebi največ 300 000 dinarjev, obdolženi odgovorni osebi pa največ 30 000 dinarjev). V tem postopku ni mogoče izreči vseh varstvenih ukrepov, o premoženjsko-pravnem zahtevku pa je mogoče odločiti samo, če ta ne presega 10 000 dinarjev. Zoper sklep je dovoljena pritožba, če pa sodišče druge stopnje odločbo razveljavi, odredi, naj se opravi redni postopek.¹⁹ Skrajšani postopek za gospodarske prestopke je v praksi redek, vendar ne zaradi pomanjkljivosti v sami ideji, temveč zaradi nekaterih drugih razlogov (nekateri izmed opisanih pogojev niso ustrezno postavljeni, sam postopek pa je bil uveden leta 1977 in se sodišča in stranke nanj še niso navadile).²⁰

Podobno možnost imamo tudi v postopku o prekrških. Odločbo, s katero je polnoletni obdolženec obsojen na denarno kazen, je mogoče izreči tudi v t. i. skrajšanem postopku o prekrških (212. člen zakona o prekrških Vojvodine). Pogoja sta, da je bil predlog za uvedbo postopka podan na podlagi neposrednega opazanja organa, ki je upravičen predlagati postopek, ali na podlagi uradne dokumentacije, ali pa na podlagi listine, sestavljene po uradni evidenci, in da se na podlagi predloga, priložene dokumentacije in drugih dokazil utemeljeno lahko ugotovi, da je obdolženec storil prekršek.²¹ V poštev prihajajo prekrški, za katere je predpisana denarna kazen ali alternativno kazen zavora, če sodnik spozna, da je treba izreči denarno kazen. Obdolžencu se sme izreči denarna kazen do določenega zneska

¹⁹ Do leta 1985 je bilo drugače: zoper sklep ni bilo pritožbe, vendar je imel obdolženec pravico vložiti ugovor, ki je sam po sebi povzročil, da je bila odločba razveljavljena in je sledil popolni postopek.

²⁰ Podrobneje o tem v naši knjigi »Osnovi prava o privrednim prestopima« (v sodelovanju z O. Perićem in S. Pihlerjem), Beograd 1972, str. 192.

²¹ Nekateri so mnenja, da bi do takega odločanja lahko prišlo tudi na zahtevo oškodovanca (J. Bosnić in S. Grčić, Priručnik za praktičnu primenu Zakona o prekršajima, Šid 1980, str. 188).

(Vojvodina) ali katerakoli denarna kazen (npr. 243. člen zakona o prekrških BiH). V takem postopku ni mogoče izreči varstvenega ukrepa (razen izjemoma prepoved vožnje motornega vozila) in tudi ne odločiti o povračilu škode. Odločba se izda »brez vabljenja in zaslišanja obdolženca«, torej brez kakršnekoli njegove obrambe. Zoper odločbo lahko obdolženec in predlagatelj postopka vložita ugovor, ki ima za posledico reden postopek o prekršku. Odločba, izdana v rednem postopku, ne more biti za obdolženca manj ugodna od prejšnje odločbe, ki je bila zaradi ugovora razveljavljena (213. člen zakona o prekrških Vojvodine).

Najvažneše je vprašanje, katere so splošne predpostavke za tako ali podobno skrajšanje kazenskega postopka. Te morajo biti vsekakor določene z zakonom. Povsem jasno je, da se kljub vsem ukrepom za pospešitev nekaj kazenskih postopkov nikakor ne bo moglo skrajšati in da bi bila opustitev glavne obravnave v mnogih primerih naravnost nevarna. Možnosti za enostavnejši postopek ni v vseh, temveč samo v nekaterih primerih sojenja, in te je treba razumno odbrati. Prvi in najbolj splošen pogoj pri odbiranju takih primerov je, da ne postane vprašljiva socialna stabilnost in pravičnost, da se zavarujejo pravice osebnosti in skladnost z načeli demokracije, enakosti pred zakonom in humanosti. Alternativni postopek ne sme ostati brez jamstev za dobro sojenje. Ne sme biti v škodo obdolženca ali oškodovanca in ne toliko skrčen, da bi bilo s tem onemogočeno ugotavljanje resnice. Postopek se da poenostaviti, ne da bi postale pri tem vprašljive legitimne pravice obdolženca. Diferenciacija procesnih oblik ne pomeni pravnega nihilizma, temveč vzpostavitve objektivne odvisnosti med obliko postopka in naravo predmeta sojenja, njegovo zapletenostjo in drugimi lastnostmi. Smotrnejši in enostavnejši postopek sam po sebi ne nasprotuje demokratičnim načelom kazenskega pravosodja.²² Z njimi je bolj v skladu od nesmotrnega in počasnega postopka. V tem smislu uporaba alternativnih ukrepov, še zlasti nadomestitev standardne procedure in njena poenostavitev ni sama sebi namen, temveč sredstvo za doseg določenega cilja.²³ Opravičilo za alternativne po-

²² P. F. Paškevič, *Processualny zakon i effektivnost ugovolnogo sudoproizvodstva*, Moskva 1985.

²³ Kot tudi nobena druga pospešitev postopka ne sme postati sama sebi namen (P. Kobe, *Garantije*, str. 645, in *Ukrepi*, str. 405 in 406).

stopke je v racionalizaciji sistema kazenskega pravosodja, ne pa v zmanjšanju obremenjenosti sodišč. Celotno tedaj, ko obremenjenost sodišč dejansko ogroža izvrševanje pravosodja, mora uporaba alternativnih postopkov temeljiti na drugih kriterijih. Poenostavljeni postopek mora brezpogojno zagotoviti obdolžencu pravico do obrambe in vsa druga potrebna jamstva zakonitosti. V njem se sodišče le otreša formalnosti in jamstev, ki niso nujna in nikomur ne koristijo. Da bi se vse to doseglo, mora biti poenostavljena procedura odvisna od značaja in narave primera, od zamotanosti njegove dejanske osnove, od teže v zakonu določene kazni,²⁴ obstoja zadostnih dokazov, privolitve strank, priznanja obdolženca, njegove pripravljenosti, da povrne škodo, vrste in višine kazni, ki naj bo v takem postopku izrečena, in pod. Ti kriteriji se dajo na razne načine kombinirati.

Drugo je vprašanje izbire manj zapletenega postopka. Tudi to se da rešiti na različne načine. Predvsem moramo ločiti prisilne in prostovoljne alternative, ki se dajo tudi kombinirati. Kriteriji so lahko dani v zakonu naprej (tedaj ni izbire med eno ali drugo vrsto postopka), ali pa je lahko izbira prepuščena strankama ali sodišču v danem primeru (tedaj je manj zapletena procedura le možnost, za katero se je treba odločiti). Vprašanje je torej, ali naj bo poenostavljena procedura taka, da nastopi avtomatično, po samem zakonu, ali pa dana kot možnost, ki jo sodišče in stranke uporabijo glede na okoliščine primera. Prva rešitev je v zakonski določitvi poenostavljene procedure za kazniva dejanja, določena po njihovih imenovanjih, po maksimalni višini zagrožene kazni ali po kakšni drugi značilnosti primera. Ta rešitev ima veliko pomanjkljivost v tem, da upošteva le enega ali nekaj formalnih kriterijev, kar utegne pripeljati do enakega postopanja v stvareh, ki jih glede vsega drugega ni mogoče obravnavati enako. To spominja deloma na rešitev, po kateri so določena kazniva dejanja, ki se sodijo v današnjem skrajšanem postopku, pri čemer bi bil tak kri-

²⁴ Če bi idejo o opustitvi glavne obravnave uresničili pri stvareh manjšega pomena, ki se že sodijo po pravilih skrajšanega postopka, brez preiskave, tedaj bi se sodba izrekala na podlagi kazenske ovadbe v postopku za izdajo neke vrste plačilnega naloga, t. j. brez kakršnegakoli postopka, obdolženec pa bi imel pravico zahtevati redno proceduro in pravico pritožbe zoper izrečeno kazen. Take kazenske postopke po svetu poznajo (npr. »Il giudizio per decreto«).

terij, če bi ga uporabili pri hujših kaznivih dejanjih, preveč tog, ker bi zavezoval k postopku z manjšimi procesnimi jamstvi, ne glede na konkretno situacijo in ne glede na stališče strank o tem. Za razliko od primerov kaznivih dejanj z manjšo stopnjo družbene nevarnosti bi bilo pri hujših kaznivih dejanjih neenako procesno-obračunavanje obdolžencev samo na podlagi abstraktne določbe zakona in neodvisno od njihovega stališča veliko težje opravičevati. Zato se zdi primernejše, da je izbira prepuščena strankam in presoji sodišča. Pri tem moramo upoštevati, da pomeni poenostavljeni postopek odpoved jamstvom, ki so lastna tradicionalnemu sojenju, in da temelji današnji kazenski postopek na načelih legalnosti in oficialnosti. Zaradi tega bi bila izbira takega postopka na eni strani težko možna brez privolitve obdolženca, na drugi strani pa se zdi nujno, da pride zahteva v tem smislu od javnega tožilca, ker bi bilo to bolj v skladu z načelom obveznosti kazenskega pregona. Vse lahko strnemo v sklep, da je za sojenje v posebnem postopku potreben sporazum strank. Ali prihaja odločitev tožilca pred privolitvijo obdolženca ali za njo, je manj važno. Važno je, da ima sodnik zahtevo javnega tožilca in privolitev obdolženca.²⁵ Mogli bi dalje zahtevati, naj bo privolitev obdolženca obvezno dana z odobritvijo ali pomočjo zagovornika, s čimer bi bilo potrjeno, da je obdolženec dobro poučen o delikatnosti svoje odpovedi jamstvom, ki mu jih daje popolni postopek. Zadnjo besedo pa naj bi imel sodnik, ki ni dolžan sprejeti sporazuma strank, kadar misli, da je popolni postopek nujen.

Pogoji za skrajšano procedure bi bili lahko v nekaterih primerih določeni tudi drugače, npr. ko je obdolženec že v preiskavi priznal, da je storil kaznivo dejanje. Tedaj bi bil lahko poenostavljen postopek neodvisen od sporazuma strank. Ne tožilec ne obdolženec se ne bi mogla upreti skrajšanemu postopku. Sklep o tem bi bil zaupan sodniku, ki vodi predhodni postopek.

Shema poenostavljenega postopka se da seveda razčlenjevati še naprej in dopolnjevati s posebnimi pogoji zanj. Rezultat vsega bi bil po-

²⁵ Vse to pomeni, da bi moralo priti do sporazuma med tožilcem in obdolžencem o posebnem postopku, kar je podobno neki vrsti pogajanja, ki ni ravno v skladu z načeli javne tožbe, vendar pa tudi ni nenavadno v sodobnem postopku (za opustitev preiskave v popolnem postopku po drugem odstavku 149. člena ZKP/1953. se je zahtevala privolitev obdolženca).

stopek, urejen na drugačen način, ob pomembni modifikaciji tradicionalnih načel in omejitvi njihovega delovanja, kadar ničemur ne koristijo, temveč le ovirajo in raztegujejo postopek. V tem postopku bi včasih opustili preiskavo, včasih glavno obravnavo, včasih pa tudi preiskavo in glavno obravnavo. Možen je pogoj, da kazni, ki naj jo sodnik v takem postopku izreče, ne preseže določene meje, vsaj v primeru, ko se za poenostavljeno proceduro ne zahteva privolitev obdolženca. Pri tem je treba imeti pred očmi, da ne smejo biti postavljeni preveč togi pogoji, če dejansko želimo alternativno proceduro, ki bo delovala v praksi. Kadar je za uporabo nekih pravnih ustanov predpisanih preveč togih pogojev, se marsikdaj zgodi, da se ti vsi skupaj težko stečejo v konkretnih primerih, in zaradi tega ustanove v praksi že od vsega začetka ne zaživijo. Z drugimi besedami, najbolje bi bilo prepustiti odločitev o zahtevi strank previdni oceni sodnika.

Če bi bil pogoj za poenostavljen postopek privolitev obdolženca, bi moral biti določen neki mehanizem, ki bi ga spodbudil, da tako proceduro sprejme. To bi bila neka vrsta »nagrade« obdolžencu, ki se je odpovedal jamstvom popolnega postopka in omogočil hitrejši konec sojenja. V tem smislu se predlaga, naj bodo za obdolženca de lege predvidene neke pomembne prednosti, npr. določena omilitev kazni.²⁶ Da bi spodbudili obdolženca k sodelovanju, bi morala biti ta omilitev vnaprej določena in pomembna. Čeprav bi bilo na prvi pogled morda videti, da je to tuje logiki pravosodja, pa tako omilitev kazni ne bi bila v nasprotju z njenim končnim namenom. Namesto negotove in oddaljene stroge kazni bi imeli milejšo in njená uporaba bi bila hitrejša in bolj gotova.²⁷ Posledica počasnega postopka, da je bodoča sodba neaktualna in kazni, ki jo ta vsebuje, zaradi tega milejša. Omilili bi lahko kazni takoj na račun pospešitve postopka. Taka kompenzacija bi prinesla tudi nekatere prednosti na področju splošne in posebne prevencije. Zaradi tega milejše kaznovanje, pogojeno z izbiro hitrejšega postopka, ne bi bilo nič nerazumnega. Omilitev kazni do določenega trajanja ne bi bila nezdržljiva z logiko današnjega sistema odmere kazni, če bi bila privolitev

²⁶ V. Grevi, str. 601.

²⁷ Ni pomembno, da je kazni stroga, temveč, da je neizogibna — pravilo, ki izvira še od Montesquieua.

v hitrejši postopek, (katere podlaga bi bilo največkrat priznanje kaznivega dejanja) priznana kot olajševalna ali omilitvena okoliščina. Nobe-nega problema ne bi bilo, kadar bi se sojenje že itak končalo z najmilejšo sankcijo (sodnim opominom, pogojno obsodbo, minimalno denarno kaznijo ali minimalno kaznijo zapora). Obdolženec bi se tudi brez posebne spodbude zavzemal za hiter postopek, če pričakuje milo sankcijo, saj mu dolg postopek tedaj prinaša več neprijetnosti kot sama kazen.

Prizadevanje, da obdolženec privoli v skrajšani postopek, bi moglo zajeti tudi neke olajšave v postopku izvršitve kazenske sankcije (pogojni odpust po krajšem času kot v rednih primerih, pogostejši obiski, daljši dopusti in pod.) izhajajoč iz stališča, da privolitev v kazen po skrajšani poti že sama po sebi pomeni dobro podlago za njeno uporabo.

V sklepu naj samo poudarimo, da se nam zdi zares nerealno in preveč ambiciozno pričakovati,

da bi tako ogromno število kaznivih dejanj še dolgo sodili po zapletenih pravilih popolnega kazenskega postopka, v katerem mora biti poleg drugega pred vsako obsodbo opravljena komplicirana glavna obravnava. Še zlasti, če upoštevamo, da postaja ta postopek čedalje bolj zamotan, število kaznivih dejanj in zaostalih sojenj pa iz leta v leto vse večje. Današnji popolni kazenski postopek bo čedalje težji in čedalje daljši in vse manj primeren za mnoga sojenja, razen za ceno še večjega kopičenja nerešenih sodnih zadev. Ta postopek moramo ohraniti samo za neko število najbolj zapletenih sojenj. Drugi primeri pa morajo dobiti mnogo enostavnejše postopke, urejene po shemah, od katerih smo nekatere v najsplošnejših potezah tukaj poskušali razložiti. Z več domiselnosti in poguma, upoštevajoč pri tem praktične izkušnje, bi lahko imeli že danes diferencirane postopke, ki bi omilili dramatično neučinkovitost in počasnost današnjega kazenskega postopka.

UDC 343.1

Rationalization of Criminal Procedure with Simplification of Procedural Forms

Grubač, dr. Momčilo, Professor of criminal law, School of Law, Novi Sad

The author proceeds from the statement that in numerous cases criminal procedure has become an ineffective means of struggle against contemporary crime. He discusses in his article those causes of inefficiency which lie in the criminal procedure itself. In connection with this he states that it would be possible to increase efficiency by introducing different models of criminal procedures for different types of criminal offences. Simplified forms of procedure could be implemented for this purpose and the author stands up for a mechanism by means of which it would be possible to conclude a process

before the main trial or even without it—especially when less serious criminal offences are in question. The same solution has already been adopted in dealing with economic offences and in procedure against misdemeanors. In this connection the author particularly emphasizes that rationalization must be conceived in such way that the protection of the rights of the accused will not be harmed and states the conditions for this. In addition he analyses possibilities and conditions for the introduction of alternative, i. e. simplified procedures.